

TARIMDA YENİ UFUKLAR: KENT VE KENT ÇEVRESİ TARIMI

Prof. Dr. Osman GÖKÇE¹

Arş. Gör. Serkan DURMAZ¹

Zir. Müh. Kenan ÇİFTÇİ²

1. GİRİŞ:

Bütün dünyadaki nüfus eğilimleri, kentleşme oluşumları, gelir dağılımları, tarımsal üretim, beslenme ve gıda güvenliği gibi konular çözülmesi gereken pek çok sorun doğurmakla birlikte, çeşitli çevrelerce bu sorunlara çözüm önerileri üretilmekte ve hayata geçirilmektedir. Bu çözüm önerilerinden bir tanesi de Habitat II öncesinde Marmaris' te düzenlenen Habitat ön çalışmalar toplantısında ilk kez global çerçevede dile getirilen kent ve kent çevresi tarımıdır. Kent ve kent çevresi tarımı bu toplantıdan sonra 1997 yılında New York' ta düzenlenen II. Uluslararası Belediye Başkanları Toplantısında dünya çapında kuruluşlar olan FAO ve UNDP tarafından 3000. yılların eşiğinde karşılaşılabilecek kavramlar olarak nitelendirilmiş ve konunun önemi vurgulanmıştır. (6)

2. KENT TARIMININ TANIMI, TARİHÇESİ VE ÖNEMİ

2.1. Tanımı:

Kent ve kent çevresi tarımı konusunda dünyada henüz kabul edilmiş ortak bir tanım olmamasına karşın, şu ana kadar yapılan tanımların bazıları şunlardır;

• *Kent ve kent çevresi kapsamına giren toprak veya sularında, çoğunlukla kasaba, kent ve metropollerde yaşayanların günlük ihtiyaçları doğrultusunda doğal kaynakları ve kent atıklarını kullanarak ve geri dönüştürerek, entansif üretim teknikleri uygulayarak, çok çeşitli bitkisel ve hayvanlar ürünler çerçevesinde gıda maddesi ve yakacak üreten, işleyen ve pazarlayan bir endüstridir.*(4)

• *Kent ve kent çevrelerinde, kentte yaşayanların diğer ihtiyaçlarını karşılamada kullanabilecekleri kaynakları kullanarak yaptıkları tarımsal faaliyetleri tümüdür.*(6)

Tanımlardan da anlaşılacağı üzere kent tarımından yerine getirmesi beklenen işlevler, kent tarımının başlı başına ele alınması gereken bir alan olduğunu vurgulamaktadır.

Yukarıda verilen tanımlardan hareketle KT (Kent Tarımı) kapsamına giren üretim dalları şu şekilde sıralanabilir;

1. Meyve ve sebze üretimi,
2. Çiçek soğanı ve kesme çiçek üretimi,
3. Kültür mantarı üretimi,

¹ E.Ü. Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü - İZMİR

4. İpekböcekçiliği,
5. Yumurtacılık,
6. Et üretimi amaçlı hayvan besiciliği (tavuk, hindi, küçükbaş, tavşan vb..)
7. Üretilen bitkisel ve hayvansal ürünlerin işlenmesi (konserve, turşu vb..)
8. Süt üretimi amaçlı hayvan besiciliği (küçükbaş, büyükbaş)
9. Kürk hayvanları yetiştiriciliği

Kent içerisinde çeşitli çaplarda yürütülmekte olan bu tarımsal uğraşların temel hedefleri ise;

1. Hane halkına gıda temini (gıda güvenliği)
2. Ek gelir ve istihdam olanağı sağlama (gelir güvenliği)
3. Sağlıklı besleyici ve organik ürünler üretimi, ve
4. Sağlıklı bir uğraş olması

şeklinde özetlenebilir.

Kent tarımı ile ilgilenen gruplar yapıları itibariyle kent tarımını değişik amaçlarla yapmaktadırlar. Kentin düşük gelirli kesimlerinde üretilen ürünlerin tüketilmeyen kısmının pazarlanması ile ek gelir elde edilmesi amaçlanırken, yüksek gelirli kesimlerde ise daha çok sağlıklı bir hobi olması nedeniyle yapılmaktadır.

2.2. TARİHÇESİ:

Kent tarımının uluslararası çerçevede geçmişi çok eski olmamakla birlikte yapılan araştırmalar göstermektedir ki, KT insanoğlunun kentsel topluluklar halinde yaşamaya başladığı tarihten itibaren uygulanmış bir olgudur.

Yapılan araştırmalar sonucunda KT' nin geçmişi İnke, Aztek ve Maya toplumlarına dayandırılmaktadır. Yine Meksika bölgesinde yapılmış bir diğer çalışmada Pre-Olmec vadisinde günümüzden 4000 yıl önce kurulmuş, zamanının görkemli şehirlerinde KT' nin varlığı arkeolojik kanıtlarla ortaya konmuştur. Tüm toplumsal yerleşimlerde kent tarımının varlığı dikkati çekmektedir. Roma İmparatorluğu ve Yunanistan' ın gelişmiş şehirlerinde zeytinyağı ve keçi sütü ihtiyacının % 100' e varan kısımlarının KT' ndan karşılandığı kayıtlarla ortaya konmaktadır. *** Kolonileşme dönemlerinde KT yine, yeni kurulan ve hızla gelişen kentlerin özellikle gıda güvenliği sorununa bir çözüm olarak ortaya çıkmaktadır. (7)

Dünya üzerinde çok uzun sürelerden beri uygulanmakta olan KT konusunda örgütlü çalışmalar 1970' li yıllara gelindiğinde başlamıştır. Özellikle Ortadoğu ve Afrika ülkelerinde karşılaşılan gıda temini sorununun çözümü için bölgesel planlar oluşturulmuş, Kongo, Zaire, Kamerun, Kenya gibi ülkelerde başarılı sonuçlar alınmıştır. 70' li yılların ikinci yarısında gelişmiş ülkelerde de mevcut faaliyetler çeşitli örgütlerin çatısı altında birleştirilmiştir. Örneğin Kanada' da 1978 yılında Kent Çiftçileri Örgütü adı altında KT yapan çiftçiler tarafından kurulmuş örgüt konuyla ilgili dünyada bir ilk olma özelliğine sahiptir. Bunu takiben A.B.D., İngiltere, Arjantin, Brezilya, Rusya gibi ülkelerde de örgütler ve üst örgütler şeklinde oluşumlar süre gelmiştir. (7)

1980' li yılların başlarından itibaren KT konusunda uluslararası destek çalışmaları hız kazanmıştır. FAO ve UNDP gibi uluslararası kuruluşlarca konuya dikkatlerin çekilmesi, özellikle Birleşmiş Milletler' e üye

ülkelerde KT konusunda yapılan çalışmaları artırıcı önemli bir adım olmuştur. Konuyla ilgili çalışmalar arttıkça bilgi alışverişinin uluslararası boyutta sağlanması ihtiyacı ortaya çıkmış ve bu amaçla 1992 yılında merkezi Washington’ da olan TUAN (The Urban Agricultural Network) Kent Tarımı İletişim Ağı kurulmuştur.(7)

Bu kuruluşun amacı dünyada yapılan çalışmaları izleyerek sonuçları tek bir merkezde toplayarak konuyla ilgili kişi ve kuruluşlara bu sonuçların ulaşmasını sağlamaktır.

KT’na uluslararası kimlik kazandıran toplantı ise 1996 yılında İstanbul’da yapılan Habitat II olmuştur. (5)

Günümüzde gerek bölgesel gerek ise uluslararası çalışmalar, kent tarımı olanaklarını geliştirmek ve sorunları çözmek amacıyla sürdürülmektedir.

2.3. ÖNEMİ:

Yakın zamana kadar yoksulluk kırsal kesimle özdeşleşmiş bir kavram ise de, özellikle gelişmekte olan ülkelerdeki hızlı kentleşme düşük gelirli kent nüfusunda büyük bir artışa neden olmuştur. Birleşmiş Milletler önümüzdeki 30 yıl içerisinde dünyada kentlerde yaşayan nüfusun bir kat artacağını belirtirken, kentlerde yaşayan düşük gelirli nüfusun bu orandan çok daha fazla artabileceğini ifade etmektedir. (6)

Tüm bu şartlar kentleri sağlık, gıda güvenliği, alt yapı ve sosyal endişeler açısından daha yaşanmaz duruma getirmektedir. İşte bu noktada bir çok önemli çevrelerde dile getirilen çözüm önerilerinin başında KT gelmektedir.

Hali hazırda dünyanın pek çok kentinde tarımla uğraşan belirli bir nüfus bulunmaktadır. Bu kişiler tarımsal uğraşlarını evlerin veya apartmanların bahçelerinde, teras veya balkonlarda, park veya bahçelerde, yerel yönetimlerce kendilerine ayrılmış alanlarda sürdürmektedir.

Tahminlere göre dünyada her yedi kişiden biri gıda ihtiyaçlarının büyük bir kısmını kent tarımı sonucu elde edilen ürünlerden sağlamaktadır. Bu da 700 milyon kişilik bir nüfus demektir. Yine tahminlere göre kent tarımıyla uğraşan nüfus 200 milyon olarak belirtilmektedir. (7)

Kent tarımının önemini şu maddeler halinde sıralayabiliriz;

a. Kent tarımında üretim esaslı öncelikle kent içerisindeki insanların talepleri olduğu için, kentin gıda talebi kısa ve ucuz yoldan temin edilebilmektedir. Kent içerisinde üretilen ürün üretildiği yerde tüketilmektedir. Böylece hem maliyetler minimize edilmiş olmakta hem de kentin marjinal alanları tarımsal üretimle değerlendirilmiş olmaktadır.

b. Rehabilitasyon amaçlı tarım, kökeni çok eskilere dayanan bir olgudur. Şehir insanın karşı karşıya kaldığı stres, insanları psikolojik ve fiziksel olarak rahatlatıcı uğraşlara yöneltmektedir. Dünyanın pek çok ülkesinde huzur evlerinden ceza evlerine, okullardan sağlık kuruluşlarına kadar pek çok kurumda rehabilitasyon amacıyla kent tarımı başarıyla uygulanmaktadır.

c. Kent tarımı sonucunda elde edilen ürünlerin verimleri kırsal alanda yapılan tarımdan, ürününe göre 10 kat fazla olabilmektedir. Yoğun girdi kullanımı alanın küçük oluşu ve düzenli ilgi bu verim artışını sağlayabilmektedir.

d. Kent tarımının en önemli getirilerinden birisi de kent atıklarının değerlendirilmesine olanak sağlamasıdır. Organik atıklar, mutfak atıkları, arıtmadan sonra içme suyu olarak kullanılamayacak sular kent tarımının vazgeçilmez girdilerindedir. Bunlar üretim maliyetlerini düşürmekle birlikte kentlerin git gide büyüyen atık sorununa da alternatif çözümler sunmaktadır. Geri dönüştürme projeleri son dönemlerde hız kazanmış olup WHO, FAO ve UNDP gibi kuruluşlarca uluslararası çerçeveli projeler yürütülmektedir.

Buraya kadar kent tarımının artılarında söz edildi. Ancak tarımın kente taşınması ya da mevcut durumun geliştirilmesi bazı çevrelerin tepkilerine neden olmaktadır. Tüm üretim faaliyetleri gibi tarımsal üretim de çeşitli sorunları beraberinde getirmektedir. Kent tarımının genel yapısı itibarıyla insanlarla çok daha iç içe yapılıyor olmasının doğurduğu sorunlardan en büyüğü ve belki de en önemlisi sağlık sorunlarıdır. Kentin kirli hava şartlarında üretilen bitkisel ürünlerde zaman zaman ağır metal kirlenmeleri görülmekte, kullanılan kimyasal girdiler hava, su ve toprak kirliliğine neden olabilmekte, yetiştirilen hayvanlar çevrede bulaşıcı hastalıklara neden olabilmektedir.

Ayrıca diğer bir sorun da kullanılacak kaynakların aynı zamanda kent insanının günlük yaşamlarını devam ettirmek için kullandıkları enerji kaynakları ile örtüşmesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Sulama suyunun çoğunlukla şebeke suyundan kullanılması, özellikle yaz aylarında önemli sorunlara neden olmaktadır.

Kent tarımının beraberinde getirdiği sorunların çözümü için araştırma ve çalışmalar sürmekte, önemli aşamalar kaydedilmektedir. Özellikle kent kaynaklarının kullanımı üzerinde yoğunlaşan çalışmalar, organik kent atıklarının gübreleme ve atık suların ise sulama suyu olarak kullanılması aşamalarına kadar geliştirilmiş, teknoloji transferi yoluyla kırsal alanlarda da uygulamalar bulmuştur.

3. KENT TARIMI VE TÜRKİYE:

Türkiye açısından bakıldığında kent tarımı olgusu henüz çok yeni bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Dünyada örgütlü bir şekilde yürütülen ve tüm yönleriyle araştırılan bu konu, Türkiye için de önem arz etmektedir. 1950'li yıllarda başlayan ve günümüzde halen devam etmekte olan göç olgusu özellikle İstanbul, Ankara, İzmir, Adana gibi büyük kentlerde büyük nüfus yığılmalarına neden olmakta ve bunun sonucu olarak da istihdamdan gıda güvenliğine kadar pek çok sorunu da beraberinde getirmektedir. (1)

Nüfusun cinsiyete ve yaş gruplarına göre dağılımı incelendiğinde kırsal alan tarımının çocukların, yaşlıların ve kadınların elinde kaldığı görülmekte ev orta yaşlı deneyimli erkek çiftçilerin ise kentlerde yığıldığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla kentlerde 1. ve 2. kuşaktan köy kökenli olan ve kültürü tarım kültürü ile bağdaşık bulunan dinamik bir insan gücü yaşamaktadır. (2,3)

Diğer yandan yapılan çeşitli araştırmalara göre, kentlerde böylesine büyük bir nüfus kitlesi oluşturan kentteki köylülerin bir çoğunun işsiz, sosyal güvencesiz, düşük gelirli ve beslenme sorunlarıyla karşı karşıya olduğu görülmektedir. (3)

Kentlerdeki yapısal özelliklerden bir diğeri, yapılaşmanın yayılmacı olması ve dikey genişleme yerine yatay genişleme eğilimi göstermesidir. Bir yandan köy kökenli insanların köyden getirdikleri kültürlerine yaşam biçimlerine bağlılıkları, öte yandan kentteki varıl insanların, belki de modasal bir nedenle, giderek bahçeli evlere doğru daha çok heves etmeleri ve orta halli insanların da bu eğimlere uymaları sonucu kentler çok katlı bir gelişim yerine az katlı ve bahçeli evler biçiminde büyümektedir. Kentlerdeki bu büyüme biçimi KT açısından yine önemli bir avantaj doğurmakta ve bu avantajın kullanıldığı da açıkça gözlemlenebilmektedir.

Türkiye'nin coğrafyası ve iklimi çok değişik özellikler göstermektedir. Dolayısıyla da Türkiye'de tarıma konu olan bitkisel ve hayvansal çeşitlilik çok zengindir. İşte bu nedenle de büyük kentlere göçle gelip yerleşen nüfusun tarımsal bilgileri hem bitkisel hem de hayvansal olarak geniş bir yelpaze oluşturmaktadır.

4. ÖRNEK ÇALIŞMA:

KT konusunda, Türkiye'nin üçüncü büyük kenti olan İzmir ilinde örnek olay biçiminde tarafımızdan 1999 yılında bir alan çalışması yapılmıştır. Bu çalışma, daha sonra yapılması planlanan kapsamlı bir araştırmanın ön çalışması niteliğindedir. Aşağıda bu çalışma ile ilgili özet bilgi ve bulgular verilmiştir.

4.1. MATERYAL VE YÖNTEM:

Çalışmanın materyalini gözlem ve anket yolu ile elde edilen veriler oluşturmaktadır. Bu iş için, eski ve verimli tarım alanları üzerinde kurulmuş olan İzmir'in Bornova ilçesi amaçlı olarak seçilmiş ve burada bir tarama yapılarak kent tarımı ile uğraşan aileler saptanmaya çalışılmıştır. Tarama sonucunda görülmüştür ki, nüfusu yaklaşık olarak 500 bin civarında olan bu ilçede kent tarımı yapan binlerce aile bulunmaktadır. Bu olgu karşısında, daha sonraki kapsamlı bir araştırma için bir kılavuz çalışma niteliğinde olan bu çalışmada, değişik konuları kapsayacak biçimde 20 aile ile görüşmeler ve anketler yapılmıştır.

4.2. BULGULAR:

1) Gözlem ve anketler sonucunda araştırma alanındaki kent tarımının konular itibari ile çok geniş bir yelpaze içerdiği anlaşılmaktadır. Bitkisel üretim olarak maydanoz, yeşil soğan, dere otu, roka, marul, semizotu, domates, patlıcan, biber, bakla, lahana, ıspanak, pırasa vs.. gibi Ege Bölgesi tarımının hemen hemen tüm sebze çeşitleri kent içinde de üretilmektedir. Ayrıca, yine bu bölgede yetiştirilen kayısı, narenciye, erik, dut, şeftali, incir, üzüm vs.. gibi her türlü meyvecilik örnekleri ile de karşılaşmıştır. Özellikle, Ege Bölgesi'nin simgesi sayılabilecek olan üzüm, asmalar biçiminde hem gölgelik hem de meyvelik amacı ile çok geniş bir yayılım göstermektedir. Bunların yanında, mantarcılık ve özellikle de fidancılık yapan çok sayıda aile de bulunmaktadır.

Hayvancılık alanında da kuşçuluk (güvercin, kanarya, muhabbet kuşu vs..), tavukçuluk, arıcılık, tavşancılık, köpek yetiştiriciliği, süt inekçiliği ve hatta keçicilik vb.. gibi faaliyetlere rastlanmıştır.

2) Üreticilerin yaşları 30-70 arasında değişmekte olup yaş ortalamaları ise 58'dir. Oysa, Ege Bölgesi çiftçilerinin ortalama yaşı 45'tir. (*) Buradan da anlaşılacağı üzere daha çok yaşlı kişiler KT ile uğraşmaktadır.

3) Üreticiler en az 8, en çok 15 yıllık bir eğitim düzeyine sahip olup ortalama eğitim yılı 10'dur. Üniversite mezunu üreticilerin ekonomik amaçlı olmadıkları ve özellikle ilkökul mezunlarının da ticari amaçlı üretim yaptıkları gözlemlenmiştir.

4) Üreticilerin meslekleri çok çeşitlidir. İnşaatçı, aşçı, işçi, memur, emekli, esnaf vs.. gibi pek çok meslekten insan vardır.

5) Üreticilerin kökenleri de çok çeşitlidir. Kentin eski yerlileri kadar ülkenin çeşitli yerlerinden iç göçle gelen insanlar olduğu gibi Bulgaristan ve Makedonya'dan gelen göçmenler de bulunmaktadır.

- 6) Üretim amaçlarında ağırlık öztüketimdedir. Ancak ticari amaçlarla kent tarımı yapanların oranının da oldukça yüksek olduğu gözlemlerden anlaşılmaktadır.
- 7) Üretim alanları 30 metrekareden başlayıp 10 dekara kadar çıkmaktadır. Aile işgücü ile yetinen üreticilerin yanında işgücü satın alan üreticiler de bulunmaktadır.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER:

Bu çalışmada yukarıda kısaca açıklanan bilgi ve bulguların ışığında şu sonuca varılmıştır:

Türkiye kentleri ve özellikle İzmir, çok çeşitli ve elverişli nedenlerden dolayı, kent tarımının hem bu günkü kapsamı hem de gelecekteki beklentileri açısından, son derece önemli ve umutlu bir görünüm sergilemektedir.

Ancak bu konuda bu günkü durumun iyileştirilebilmesi ve beklentilerin de gerçekleştirilebilmesi için bazı önlemlerin alınması ve var olan sorunların çözümlenmesi de zorunludur. Bu bağlamda olmak üzere, doğru ve yerinde olan bir çok öneriler öne sürülebilir. Ne var ki bize göre, bütün bu doğru ve yerinde olan önerilerin yerine getirilebilmesi için en temel ve çerçeve öneri olarak Türkiye’de kent tarımının hem kamu kesiminde ve hem de sivil toplum örgütleri biçiminde örgütlenmesi önerilmektedir.

Dünyada süre gelen çalışmaların takibi, bunların Türkçe’ye çevrilmesi, tarımı destekleyen kuruluşları benzerlerinin kent modeline uygun olanlarının kent tarımının hizmetine girmesi, ilgili pek çok kuruluşun bu konu ile ilgili çeşitli birimlerce faaliyete geçmesi, Türkiye için çok yeni olan kent tarımı olgusunun gelişimine katkılar sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

1. DPT, Gecekonu Araştırması, 1991, Ankara
2. Gökçe, Osman, "Türkiye'de Göç Sorunsalına Yeni Yaklaşımlar", Türkiye 1. Tarım Ekonomisi Kongresi, İzmir, 1994
3. Gökçe, O. Ve Adanacıoğlu, H., "Kentteki Köylüleri ve İzmir Çamkule Örneđi", Türkiye 4. Ulusal Tarım Ekonomisi Kongresi, Tekirdađ, 2000
4. Mougeot, Luc.J.A, "Urban Agriculture:Concept and Definition", Urban Agriculture Magazine, RUAİ, FAO, Hollanda, 2000
5. UNDP, "The Next Millennium:Cities for People in a Globalizing World", Marmaris Round Table, Marmaris, 1996
6. UNDP, "Urban and Peri-urban Agriculture", The Second International Colloquium of Mayors on Governance for Sustainable Growth and Equity, United Nations, New York, 1997
7. UNDP, "Urban Agriculture, Food, Jobs and Sustainable Cities I", United Nations, New York, 1996